

Аліна ІГНАТЬЄВА,

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри теорії і методики професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (Україна, Харків) igalina00@gmail.com

РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ПРИРОДИ ЯК ОСНОВНОГО ЧИННИКА ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті проаналізовано педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського щодо навчання дітей, який наголошує, що мислити бажано серед природи, яка є джерелом думки, школою розвитку здібностей. У процесі реалізації реформи школи особливої актуальності набувають багато положень з творчої спадщини В. О. Сухомлинського, дедалі більший інтерес у вчителів викликає досвід його навчально-виховної роботи у сфері розумового виховання учнів через спілкування з природою.

Ключові слова: природа, чинник, учні, мислення.

Літ. 4.

Alina IGNATIEVA,

Ph.D. in Education, lecturer of Professional Education Theory i Techniques Department Kharkiv Gregoryj Skovoroda National Pedagogical University (Ukraine, Kharkiv) igalina00@gmail.com

NATURE CONCEPT ESSENCE – AS THE MAIN FACTOR OF UPBRINGING CHILDREN IN V. SUKHOMLINSKIY EDUCATIONAL BERITAGE

The V. Sukhomlinskij educational heritage about pupils education is analysed in the article, which said, that thinking is preferable outdoor, which is the source of idea, the school of abilities developing. In the school reform realization process the special topicality acquire a lot of V. Sukhomlinskij creative heritage positions, many teachers are more interested in his educative-educational work experience in the mental pupils education across communication with nature.

Key words: nature, factor, pupils, thinking.

Ref. 4.

Аліна ІГНАТЬЄВА,

кандидат педагогических наук, преподаватель кафедры теории и методики профессионального образования Харьковского национального педагогического университета имени Григория Сковороды (Украина, Харьков) igalina00@gmail.com

ПОНЯТИЕ СУЩНОСТИ ПРИРОДЫ КАК ОСНОВНОГО ФАКТОРА ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ В. А. СУХОМЛИНСКОГО

В статье проанализировано педагогическое наследие В. А. Сухомлинского про обучение детей, который заявляет, что думать желательно среди природы, которая есть источником мысли, школой развития способностей. В процессе реализации реформы школы особенной актуальности приобретают много положений творческого наследия В. А. Сухомлинского, все больший интерес

© Ігнат'єва А. Розуміння сутності природи як основного чинника виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського

учителей вызывает опыт его обучаательно-воспитательной работы в сфере умственного воспитания учеников через разговоры с природой.

Ключевые слова: природа, фактор, ученики, мышление.

Лит. 4.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування освіти й удосконалення професійної освіти вихователь стає об'єктом відродження України, бо від його моральної вихованості, естетичних принципів, професіоналізму, залежить розвиток думок його учнів, формування у них позитивних суджень та загальнолюдських цінностей. Серед професійних якостей перше місце займає естетичне сприйняття. Це є важливою проблемою сучасності у зв'язку з переоцінкою суспільством ціннісних орієнтацій. Тому необхідно створити інші підходи до формування естетичного виховання молодших школярів.

Аналіз досліджень. Згідно з психолого-педагогічними дослідженнями Я. Ряппо, Л. Виготського, В. Сухомлинського, К. Ушинського, учитель має спиратися на естетичні можливості. Щодо розв'язання проблем формування естетичного сприйняття були дослідження таких вітчизняних та зарубіжних фахівців: А. Адаскіної, О. Бичихіної (психолого-педагогічні умови розвитку естетичного сприйняття учнів початкової школи) [2, 172]. Сучасні вчені (Н. Зеленкова, І. Зязюн, О. Пермяков) доводять, що естетичне виховання є дуже важливим напрямом освіти. Наукові симбіози є пріоритетом для педагогічної науки сьогодні, тому вони стали головним надбанням для формування естетичного виховання учнів, однак ще потребують удосконалення.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей творчого характеру естетичного сприйняття дійсності молодшими школярами у процесі навчання та виховання.

Виклад основного матеріалу. Ще на початку роботи у Павлівській школі В. О. Сухомлинський звернув увагу на те, що відповіді багатьох учнів примітивні, безбарвні, невиразні, у них нелегко виявити навіть подобу самостійної думки. Відкриття було несподіване – учителі навчають школярів писати, лічити, а логічно міркувати, правильно і чітко виражати думку у словах спеціально не вчать [1, 277].

Забуваючи про навколишній світ як найбагатше джерело знань, відриваючи незміцніле дитяче мислення від коріння, що живить його, вчителі забувають, чого вчили видатні педагоги минулого. Підкреслюючи важливість наочного сприймання на початковому етапі навчання, К. Ушинський твердив: «Дитина мислить формами, барвами, звідси необхідність для дітей наочного навчання, яке й будується не на абстрактних поняттях і словах, а на конкретних образах, що безпосередньо сприймаються дитиною». Він же закликав використовувати «наочну логіку природи для того, щоб мало-помалу довести учня до логічної абстрактності».

День за днем В. О. Сухомлинський водив дітей на лоно природи: в сад, у поле, в ліс, на берег річки. Тут, біля першоджерела знань, він терпляче вчив їх дивуватися, мислити, передавати у слові красу і розмаїтість навколишнього світу, проникати в його таємниці. Уроки природи потребували від Василя Олександровича великої праці, він подовгу просиджував над словниками, книгами з ботаніки, орнітології, квітникарства. Часто сам ішов туди, де йому треба побувати з дітьми, уважно вдивлявся у навколишню природу, намагаючись знайти якомога точніші відповіді на запитання, що хвилюють його допитливих вихованців. Так започаткували зошит з творами-мініатюрами про красу природи. В оповіданнях, а згодом у казках В. О. Сухомлинський прагнув прищепити дітям новий погляд на звичайне, навчити їх бачити навколишню красу, пробудити в них трепетне захоплення таємницями, викликати бажання стати допитливими дослідника-

ми, а отже, і мислителями. Уроки серед природи В. О. Сухомлинський назвав «мандрівками до джерела живої думки». Поступово вони стали багатшими за змістом і різноманітнішими за формою [3, 75].

Тож закономірно, що досвід уроків серед природи позначився на шкільних уроках і В. О. Сухомлинського, Він робив усе, щоб перетворити години навчальних занять передусім в уроки мислення. Під його керівництвом діти розмірковували над причинами і наслідками, вчилися помічати суттєві зв'язки у явищах, робили свої перші відкриття. Разом з ними це робив і В. О. Сухомлинський.

Власна практика і досвід роботи інших учителів переконали В. О. Сухомлинського в тому, що починати навчання дітей мислити бажано серед природи, яка є джерелом думки, школою розвитку здібностей. «Людина була і завжди залишиться дітям природи, – писав В. О. Сухомлинський, – і те, що ріднить її з природою, має використовуватися для її прилучення до багатств духовної культури. Світ, що оточує людину, – це передусім світ природи з безмежним багатством явищ, з невичерпною красою. Тут, у природі, вічне джерело дитячого розуму».

Потреба вчити дітей мислити серед народних образів, і передусім серед природи, впливає із закономірностей дитячого мислення: «У природі закладені в доступній для дитини формі прості і разом з тим складні речі, предмети, факти, явища, залежності, закономірності, інформацію про які нічим не можна замінити, тому що вона є тим світлом, в який входить сама дитина, в цьому світлі – першоджерело її уявлень, понять, думок, узагальнень, суджень».

Мислення серед наочних образів природи – обов'язковий етап успішного розумового розвитку дитини. Недорозвиненість образного, наочного мислення в ранньому дитинстві обов'язково спричинить труднощі при переході до його абстрактної форми на наступних етапах навчання. Ось чому, вважав В. О. Сухомлинський, перші уроки мислення доцільно провести не в класі, перед класною дошкою, а серед живої природи [1, 278].

Основна мета уроків мислення серед природи – навчити дітей думати. Досягти цього, вважав В. О. Сухомлинський, можна, тільки навчавши їх спостерігати, дивуватися, радіти пізнанню, перетворювати думку у слово, творити казку.

Коли діти спостерігають за явищами природи, перед ними відкривається несподіване у навколишньому світі, його таємниці і краса. Вони щиро дивуються раніше непоміченому, прихованому. А здивуванням започатковується мислення. Емоції є міцним стимулом, який породжує потік думок про навколишній світ. Починається найважливіший етап уроку серед природи – роздуми. Саме тепер учитель навчає вихованців мислити правильно. Слід пам'ятати, що образне мислення – обов'язковий етап у розвитку абстрактного. На уроці серед природи В. О. Сухомлинський створював сприятливі умови для поступового переходу від дослідження причинно-наслідкових зв'язків у навколишньому світі до абстрактного узагальнення.

Ця форма роботи виховує у дітей високу культуру інтелектуальних почуттів. Кожне відкриття, активним учасником якого була дитина, викликає в неї почуття радості й гордості мислення, бажання поділитися своїм відкриттям з товаришами. Починається той етап розумової праці у природі, коли думка й емоція допомагають знаходити найточніші слова.

Уроки мислення серед природи – ефективний засіб розвитку мовлення дітей. Під час мандрівок на природу значно збагачується їхній словниковий запас, вони вчаться вербально описувати звуки і барви навколишнього світу, прибирати словесну форму

почуття й переживання. Краса навколишньої природи, радість спілкування з нею допомагає школяреві у цьому. На лоні природи образ, емоція, думка і слово зливаються в органічній єдності, яка реалізується у формі дитячої творчості, зокрема в казці. В ній зміцнюється, досягає більш високого рівня все, чого дитина навчилася на попередніх етапах уроку серед природи.

Словотворчість, на думку В. О. Сухомлинського, – найдоступніша для учня форма творчого самовираження. Проте цієї діяльності необхідно вчити. На уроках серед природи В. О. Сухомлинський ненав'язливо, але послідовно навчав своїх вихованців складати казку.

В. О. Сухомлинський та його однодумці створили у Павлівській школі чітку систему уроків мислення, які проводилися з дошкільнятами в «школі радості», тривали протягом чотирьох років навчання в початкових класах. Зауважимо, що це були не просто прогулянки в поле, у ліс, а, по суті, уроки мислення. Кожне заняття мало свою тему, чітко визначене коло явищ і предметів для спостереження. Та найважливіше – було захоплюючим, стимулювало наполегливу працю дітей. Про тематику уроків мислення можна скласти думку за назвами сторінок «Книги природи», в якій записувалися кращі твори, казки [4, 171].

Казці В. О. Сухомлинський відводив особливе місце в естетичному вихованні дітей. Адже усвідомлення суті моральних ідей досягається не гучними словами і фразами, а емоційністю, глибиною розкриття істини і показом величі людського розуму [3, 61].

Без відчуття краси слова для дитини недосяжні потаємні грані його смислового значення. А переживання краси немислиме без фантазії, без особистої участі учня у співтворчості з учителем, який передає казку. Казка, на думку В. О. Сухомлинського, – активна творчість, яка охоплює всі сфери духовного життя дитини, її розум, почуття уяву, волю. Звичайно ж, дитина добре розуміє, що в світі немає Баби-Яги, Царівни-Жаби, Кощея Безсмертного, але вона втілює в цих образах добро і зло, висловлює своє особисте ставлення до позитивного і негативного. Казка невіддільна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких немислиме благородство душі, чуйність, героїчний вчинок тощо. Завдяки казці дитина осягає світ не лише розумом, але й почуттями. У казці вона знаходить реальну форму виявлення своїх духовних сил.

В. О. Сухомлинський наголошував, що створення казок – одне з важливих джерел поетичної творчості, формування естетичних почуттів і водночас засіб розумового розвитку. Участь дитини у створенні казок великою мірою сприяє збагаченню її словникового запасу, розвитку творчого мислення [4, 77].

У Павлівській школі багато казок створювалося самими дітьми. Понад тисячу казок написано В. О. Сухомлинським, який стверджував, що фантастичні казкові образи відкривають дитині не лише красу, але й істину, що без казки і казкової ситуації всі пояснення для дитини мертві, бо мовчить її серце,

В. О. Сухомлинський дотримувався важливого педагогічного засобу – естетична потреба ніколи не повинна бути перенасиченою. Велику увагу в естетичному вихованні учнів В. О. Сухомлинський приділяв живопису і музиці. «Музика тісно пов'язана з ліричною поезією і є немовби наступною сходинкою в духовному розвитку людини. У вихованні музикою виражається єдність моральної, емоційної і естетичної сфер людини [3, 60].

Музика – це мова почуттів. Мелодія передає найтонші відтінки почуттів, недоступні слову. Музика починається там, де закінчується слово. І якщо словом обмежується про-

никнення вихователя у потаємні куточки юного серця, якщо після слова не починається тонше й глибше проникнення – музика, виховання не може бути повноцінним.

Ознайомлюючи учнів із загальнолюдськими надбаннями образотворчого й музичного мистецтва, доносимо до їхньої свідомості все найцінніше, що є у кожного народу. На кращих зразках живопису й музики у школярів виховується вміння цінувати справжню людську красу, нетерпимість до приниження людської гідності. Музика й живопис сприяють формуванню у дитини кращих людських якостей. Вони – могутній засіб виховання. Створюючи мистецтво, людина знаходить джерела краси в природі і суспільному оточенні, які стають для неї джерелами радості й натхнення. Тому практичну роботу з естетичного виховання В. О. Сухомлинський будує так, щоб сприймання творів мистецтва – музики, живопису чергувалось з «виходами па природу», де дитина може зримо, наочно відчутти співзвучність тиші полів і лук, шелесту дібров і співу жайворонів, запаху сіна й зрілого колосся з творами мистецтва.

Краса природи допомагає по-новому відчутти красу мистецтва, а краса мистецтва виховує чуйність, сприйнятливність до краси природи. У «Школі радості» приділяється однакова увага як прослуховуванню музичних творів, так і осягненню «музики» природи. Головне завдання, яке ставиться при цьому педагогом, – викликати в учнів позитивні естетичні почуття у процесі сприймання творів мистецтва.

Висновки. Уроки мислення мають бути не тільки формою підготовки до шкільного життя, роботи над розвитком інтелекту молодших школярів, а й невід’ємною частиною впродовж усього навчання. Їх слід проводити паралельно зі шкільними заняттями і постійно збагачувати. Недарма видатний педагог В. О. Сухомлинський, підкреслював: «Якщо дитину з перших днів навчання ізолювати від природи, закрити цей чудовий світ класною дошкою, вона не зможе успішно навчатися». Спілкування з природою сприятливо позначається на навчально-виховному процесі. В. О. Сухомлинський не раз підкреслював, що чим цікавіше проведено походи й екскурсії, тим допитливішими й активнішими ставали діти на уроках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Коменский Я. Избранные педагогические сочинения / Я. Коменский / [под ред. с биограф. очерком и примеч. А. Красновского]. – М. : Учпедгиз, 1955. – 652 с.
2. Ряппо Я. Проблема образования и воспитания (Ответ тов. Гордону) / Я. Ряппо // Путь просвещения . – 1923. – № 2. – С. 173–182.
3. Сухомлинський В. Вибрані твори в 5-ти т. / В. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Том 4. – 640 с.
4. Сухомлинський В. Вибрані твори в 5-ти т. / В. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Том 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – 670 с.

REFERENCES

1. Komenskij Ja. Izbrannye pedagogicheskie sochinenija / Ja. Komenskij / [pod red. s biograf. ocherkom i primech. A. Krasnovskogo]. – M. : Uchpedgiz, 1955. – 652 s.
2. Rjappo Ja. Problema obrazovanija i vospitanija (Otvet tov. Gordonu) / Ja. Rjappo // Put' prosveshhenija . – 1923. – № 2. – S. 173–182.
3. Suhomlins'kij V. Vibrani tvori v 5-ti t. / V. Suhomlins'kij. – K. : Radjans'ka shkola, 1976. – Tom 4. – 640 s.
4. Suhomlins'kij V. Vibrani tvori v 5-ti t. / V. Suhomlins'kij. – K. : Radjans'ka shkola, 1977. – Tom 3. Serce viddaju ditjam. Narodzhennja gromadjanina. Listi do sina. – 670 s.

Статтю подано до редакції 25.03.2015 р.